

نقش دادستان در حفاظت از محیط زیست در نظام حقوقی ایران

مؤلفان:

دکتر بهمن ابراهیمی

دکتر امیرحسین ابراهیمی

(وکلاي دادگستري، مدرسين دانشگاه)

با مقدمه دکتر غلامحسین مسعود، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد

سرشناسه	: ابراهیمی، بهمن، ۱۳۹۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: نقش دادستان در حفاظت از محیط زیست در نظام حقوقی ایران/مؤلفان: بهمن ابراهیمی، امیرحسین ابراهیمی
مشخصات نشر	: انتشارات نایاب، ۱۳۹۸
مشخصات ظاهری	: ۱۴۶ ص
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۲۰۲-۱۲۱-۴:ریال ۵۰۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: حقوق محیط زیست -- ایران
موضوع	: Environmental law -- Iran
موضوع	: حقوق بین الملل محیط زیست
موضوع	: Environmental law, International
موضوع	: حفاظت محیط زیست -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع	: Environmental protection -- Religious aspects -- Islam
موضوع	: دادستان ها -- ایران -- شرح وظایف
موضوع	: Public prosecutors -- Job descriptions -- Iran
شناسه افزوده	: ابراهیمی، امیرحسین، ۱۳۵۹ -
رده بندی کنگره	: KMH ۱۱
رده بندی دیویی	: ۳۴۱.۵۵۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۸۹۸۰۰۹

نقش دادستان در حفاظت از محیط زیست در نظام حقوقی ایران

مؤلفان: دکتر بهمن ابراهیمی، دکتر امیرحسین ابراهیمی

ناظر فنی: جعفر سینیفر

ویراستار علمی: دکتر مجتبی الفخانی

ناشر: انتشارات نایاب

نوبت و سال چاپ: اول - ۱۳۹۸

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۰۲-۱۲۱-۴

چاپ و صحافی: افق

هرگونه چاپ و تکثیر (اعم از زیراکس، بازنویسی، ضبط کامپیوتری و تهیه CD) از محتویات این اثر بدون اجازه

کتبی ناشر ممنوع است و متخلفان به موجب بند ۵ از ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

تماس با انتشارات: ۰۴۵۳۳۸۴۲۹۴۱-۰۹۱۴۷۴۱۵۶۶۴

www.nayabpress.ir

مشاوره جهت نشر: ۰۹۱۴۴۵۵۵۴۶۳

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱.....
بخش اول	۵.....
مبحث اول: مفهوم محیط‌زیست	۷.....
گفتار اول: مفهوم لغوی محیط‌زیست	۹.....
گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی محیط‌زیست	۱۰.....
بند اول: محیط طبیعی	۱۲.....
بند دوم: محیط مصنوعی یا انسان‌ساخت	۱۳.....
بند سوم: محیط اجتماعی	۱۴.....
مبحث دوم: جایگاه حقوق محیط‌زیست در منابع بین‌المللی و داخلی	۱۵.....
گفتار اول: جایگاه محیط‌زیست در حقوق بین‌الملل	۱۶.....
بند اول: حق محیط‌زیست و نسل‌شوم حقوق بشر	۱۸.....
بند دوم: اسناد بین‌المللی مرتبط با محیط‌زیست	۲۰.....
گفتار دوم: جایگاه محیط‌زیست در حقوق داخلی	۲۴.....
بند اول: قانون اساسی	۲۵.....
بند دوم: قوانین عادی	۲۷.....
مبحث سوم: مبانی فقهی و حقوقی محیط‌زیست	۳۹.....
گفتار اول: مبانی محیط‌زیست در متون فقهی	۴۰.....
بند اول: حفظ محیط‌زیست از دیدگاه قرآن و روایات	۴۱.....
بند دوم: قواعد و فتاوی فقهی	۴۶.....
گفتار دوم: مبانی محیط‌زیست در متون حقوقی	۵۲.....
بند اول: اصل پیشگیری	۵۴.....
بند دوم: اصل احتیاط	۵۵.....
بند سوم: اصل پرداخت توسط آلوده‌ساز	۵۷.....

فصل دوم: انواع ضمانت اجرائی در جرائم زیست محیطی.....	۵۸
مبحث اول: سازوکارهای حقوقی مشترک حفاظت از محیط زیست.....	۵۹
گفتار اول: منع و محدود کردن برخی از فعالیت ها.....	۵۹
گفتار دوم: استاندارد محصولات و آلاینده ها.....	۶۱
گفتار سوم: پروانه قبلی و مجوزها.....	۶۴
گفتار چهارم: مقررات استفاده از زمین.....	۶۷
مبحث دوم: عوامل خاص مجازات در جرائم زیست محیطی.....	۷۰
گفتار اول: اهمیت مسئولیت زیست محیطی.....	۷۰
گفتار دوم: جبران خسارت زیست محیطی.....	۷۲
مبحث سوم: مهلکات های مقرر در قوانین زیست محیطی.....	۷۵
گفتار اول: حبس و جریمه نقدی.....	۷۶
گفتار دوم: مصادره اموال و تعزیرات کردن مؤسسات آلاینده.....	۸۲
بخش دوم:	۸۷
گفتار اول: وظایف زیست محیطی دادستان کل کشور.....	۹۱
گفتار دوم: وظایف زیست محیطی دادستان شهرستان ها.....	۹۵
بند اول: وظیفه دادستان در حمایت از محیط زیست معنوی بنیادین.....	۹۷
بند دوم: وظایف و مسئولیت های دادستان در رابطه با سازمان های دولتی.....	۱۰۱
مبحث دوم: مسئولیت های زیست محیطی دادستان در نظام دادرسی عمومی.....	۱۰۳
گفتار اول: تعقیب و ارجاع.....	۱۰۴
گفتار دوم: مقام تحقیق.....	۱۰۸
گفتار سوم: تعیین و تکلیف اموال ناشی از جرم.....	۱۰۹
فصل دوم: اختیارات دادستان در حفاظت از محیط زیست.....	۱۱۱
مبحث اول: دادستان و پیشگیری از جرائم زیست محیطی.....	۱۱۲
گفتار اول: ایجاد شعب ویژه جرائم زیست محیطی در دادسراها.....	۱۱۵
گفتار دوم: شورای حفاظت از بیت المال.....	۱۱۹
مبحث دوم: اختیارات اداری دادستان در جرائم زیست محیطی.....	۱۲۰
گفتار اول: جایگاه ضابطان در جرائم زیست محیطی.....	۱۲۱

گفتار دوم: نظارت دادستان بر ضابطان دادگستری.....	۱۲۳
مبحث سوم: دادستان و صدور دستورات ویژه مرتبط با محیط زیست.....	۱۲۶
گفتار اول: تعطیلی و توقیف آلاینده ها و کارخانه های آلوده کننده هوا.....	۱۲۷
گفتار دوم: ممنوعیت از احداث تأسیسات غیرقانونی.....	۱۲۹
ضمائم.....	۱۳۵
منابع و مأخذ.....	۱۴۳
منابع لاتین.....	۱۴۶

مقدمه

گفتمان حاکم بر حوزه محیط‌زیست، حمایت و حفاظت از آن به‌عنوان یک وظیفه همگانی، بر عهده شهروندان، دولت و نهادهای مرتبط با این حوزه است. این عقیده منبعت از اصل ۵۰ قانون اساسی بوده که مطابق آن، حفاظت از محیط‌زیست که نسل‌های امروز و نسل‌های آینده باید در آن حیات رو به رشدی داشته باشند وظیفه همگانی تلقی شده است. به لحاظ منطقی نیز حفاظت از محیط‌زیست و ممانعت از تخریب آن نیازمند سازوکارهایی مشخص شده ضمانت اجرایی کافی در قوانین است. حال، راهکارهایی که بر حمایت از این حق بشری پیش‌بینی شده تصویب قوانین و مقررات جزایی و کیفری و بعضاً سازوکارهای پیشگیرانه است تا از این جهت از تخریب محیط‌زیست جلوگیری شود. از سوی دیگر تخریب محیط‌زیست تنها شامل تخریب منابع طبیعی و منابع آبی و خاکی مانند دریاچه، دریا، سواحل، جنگل و... نمی‌شود بلکه محارفات معنای بسیار گسترده‌ای داشته و هر آنچه مربوط به آب، خاک و فضا باشد ممکن است مشمول عنوان محیط‌زیست شود.

حال با مقدمه فوق این سؤال مطرح می‌شود که مطابق قوانین و مقررات، حفاظت از محیط‌زیست بر عهده چه مقامی است؟ از یک سو، بر اعتقاد بر این است که شهروندان در این زمینه مسئولیت دارند و از سوی دیگر دولت نیز وظیفه دارد از این حق مربوط به نسل سوم حقوق بشری حمایت کند. اما پاسخ را باید در رابطه‌ی کشور، دولت و شهروندان در حوزه محیط‌زیست مطرح می‌شود جستجو کرد. چرا که مهم‌ترین نکته این است که در این زمینه دارای مسئولیت بوده قوه قضائیه است. این قوه باید با تدابیر پیشگیرانه و به تبعاً حقوقی از تخریب رو به رشد طبیعت جلوگیری نماید. البته نباید از وظایف سایر دستگاه‌ها مانند قوه مقننه و مجریه غافل بود. به طور مثال در کشور جمهوری اسلامی ایران سازمان حفاظت از محیط‌زیست به‌عنوان یک نهاد اجرایی در این زمینه مسئولیت‌هایی بر عهده دارد. اما به دلیل اینکه در مقام پیشگیری، نقش قوه قضائیه به‌عنوان حافظ حقوق عامه قابل ملاحظه است بنابراین حفاظت از محیط‌زیست توسط نهادهای اجرایی یا سازمان‌های مرتبط در لسان قوانین ارگانیک و عادی غیرقابل انکار می‌باشد اما این حفاظت مالا به دلیل اهمیت محیط‌زیست و جلوگیری از تضییع حقوق شهروندان می‌تواند مستنداً به ماده ۴ قانون آیین دادرسی کیفری بر عهده دادستان یا مدعی‌العموم مستقر گردد. بنابراین می‌تواند حسب وظایف و اختیاراتی که در این زمینه بر عهده دارد در تحقق حفاظت از محیط‌زیست قدم

مثبت بردارد. حال سؤالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که نقش دادستان در حفاظت از محیط‌زیست چیست؟ آیا اصولاً وی می‌تواند به‌عنوان حافظ حقوق عمومی یا مدعی‌العمومی این نقش مهم را بر عهده بگیرد؟

مطابق قانون اساسی، حفاظت از محیط‌زیست به‌عنوان وظیفه همگانی بر عهده مردم و دولت است. در این خصوص نقش دادستان به‌عنوان مدعی‌العموم دارای اهمیت است و مطابق قانون وظایف و اختیاراتی بر عهده وی قرار داده شده است. در این خصوص وی به‌عنوان حافظ حقوق عامه وظیفه اعلام جرم و تعقیب قانونی تخریب‌کنندگان محیط‌زیست را داشته و از جایگاه مدعی‌العمومی که بر عهده دارد از این حق شهروندان حفاظت می‌کند و در مواردی که حفاظت از محیط‌زیست ایجاب کند اقدام به صدور دستورات ویژه مانند تعطیلی کارخانه‌ها و صنایع آلوده‌ساز کرده و با مجرمان محیط‌زیستی برخورد می‌کند. اضافه بر آن مطابق قانون و اختیاراتی که دارد بر ضابطان دادگستری نظارت کرده و تعلیمات لازم را در زمینه حفاظت از محیط‌زیست به آن‌ها می‌دهد و بالأخص با ضابطان خاص مانند مأمورین سازمان حفاظت از محیط‌زیست، منابع طبیعی و نهادهای غیردولتی در زمینه محیط‌زیست ارتباط دارد. البته گفته نمی‌شود دلیلی باعث این امر شده است که به‌طور کامل این مقام نتواند اقدامات حفاظتی لازم را انجام دهد. کاستی‌هایی که در مبارزه با صنایع آلوده‌ساز یا در مبارزه با زمین‌خواری و به‌طور کلی حفاظت از محیط‌زیست وجود دارد می‌تواند ناشی از خلأهای قانونی و یا عدم پیش‌بینی سازوکارهای دقیق و یا حتی ناکارآمدی دادستان‌ها و یا به‌طور کلی قوه قضائیه باشد. علاوه بر این به نظر می‌رسد وجود سازمان‌های دولتی حفاظت از محیط‌زیست در زیر نظر قوه مجریه خود مختار نامل بوده، هر چند مطابق قانون آیین دادرسی کیفری جدید، ایجاد سازمان‌های غیردولتی نیز در این زمینه توسط قانون‌گذار پیش‌بینی شده است. ضرورت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که حفاظت از محیط‌زیست و جلوگیری از تخریب آن در همه ابعاد ارتباط بسیار نزدیکی با حقوق شهروندان دارد. بررسی وظایف و تکالیف نهادها و مقامات مرتبط با حوزه محیط‌زیست و جایگاه دادستان در حفاظت از محیط‌زیست از دلایل اصلی انجام این پژوهش است. در خصوص اهداف تحقیق باید گفت که قرار گرفتن محیط‌زیست به‌عنوان یک حق بشری و در صدر مهم‌ترین حقوق نسل سوم حقوق بشری اهمیت موضوع را پیش از پیش آشکار می‌نماید. که در این خصوص دادستان به‌عنوان مدعی‌العموم و حافظ حقوق شهروندان

وظایف و اختیاراتی دارد که از اعلام جرم و تعقیب مجرمان محیط زیست تا صدور دستورات ویژه و نظارت بر کار ضابطان حوزه محیط زیست را شامل می شود. بنابراین آشکار می شود که مهم ترین نقش دادستان در حفاظت از محیط زیست تکالیفی است که توسط قانون بر عهده وی گذاشته شده یا اختیاراتی است که به موجب قانون به وی اعطاء شده است. بررسی مباحث مربوط به آلودگی هوا توسط کارخانجات یا وسایل نقلیه، تخریب منابع طبیعی (مانند رودخانه ها، جنگل ها، سواحل) صید غیرقانونی و تکالیفی که دادستان در این زمینه به عنوان مدعی العموم و حافظ حقوق عامه دارد از اهداف اصلی این تحقیق است. از دیگر اهداف تحقیق می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

- بررسی وظایف دستگاه های دولتی و غیردولتی در مبارزه با جرائم زیست محیطی

- بررسی تکالیف قانونی ضابطان دادگستری در حوزه محیط زیست

- جایگاه محیط زیست در قوانین مرتبط

- پاسخ های کیفی در حوزه جرائم زیست محیطی و نحوه پیشگیری از این جرائم

در این پژوهش درصدد یافتن پاسخ به سؤالاتی از قبیل:

۱- آیا دادستان در حوزه حفاظت از محیط زیست به تکالیف قانونی خود عمل می کند؟

۲- چرا دادستان باید از محیط زیست حفاظت کند؟

۳- آیا حقوق موضوعه ایران برای دادستان در پیشگیری از جرائم زیست محیطی نقشی در

نظر گرفته است؟ هستیم.

در خصوص نقش دادستان در حفاظت از محیط زیست در نظام حقوقی ایران

فرضیه هایی مطرح است که عبارتند از: دادستان در زمینه حفاظت از محیط زیست مطابق قانون وظایف خود را باید انجام دهد و همچنین از اختیاراتی نیز برخوردار بوده البته در این راه ممکن است با مشکلات یا خلأهای قانونی نیز مواجه شود. ضمناً با توجه به اینکه دادستان به عنوان مدعی العموم حفاظت از حقوق عامه را بر عهده دارد باید از محیط زیست حفاظت کند. ایضاً مهم ترین نقشی که در این زمینه بر عهده دادستان قرار داده شده است تشکیل دادرهای ویژه با محوریت دادستان به عنوان مدعی العموم و همچنین نظارت دقیق بر عملکرد ضابطان دادگستری و آموزش و تعلیم آن ها در زمینه محیط زیست است.

با توجه به اینکه حوزه محیط زیست حوزه گسترده ای بوده و فراخور آن تحقیقات زیادی در مورد منابع طبیعی، اراضی، آلودگی هوا، حقوق شهری و سایر مسائل مرتبط با آن شده

است بحثی نیست. اما در مورد نقش دادستان با نگاهی به قوانین و مقررات متوجه می‌شویم که این نقش همان‌طور که در قوانین و حتی رویه قضایی کمرنگ بوده در منابع علمی نیز کمتر به آن پرداخته شده است. به‌طوری‌که حتی یک مقاله علمی در زمینه نقش دادستان در حفاظت از محیط‌زیست در جایی یافت نمی‌شود. در کتب مرتبط با موضوع نیز، این مبحث مورد بررسی قرار نگرفته است. سعی ما بر این است که به طور دقیق‌تری موضوع را مورد بررسی قرار دهیم و در این زمینه مباحث فقهی، حقوقی و حتی نظر مراجع تقلید به فراخور موضوع استفاده شده است.

این پژوهش در دو بخش جمع‌آوری و تبیین شده است. بخش اول در مورد مبانی حمایت از محیط‌زیست بوده که در دو فصل گردآوری و شامل مفاهیم و اصطلاحات (فصل اول) انواع ضمانت اجرای جرائم زیست‌محیطی (فصل دوم) می‌باشد. بخش دوم نیز در مورد وظایف و اختیارات دادستان در حفاظت از محیط‌زیست بوده که در دو فصل بررسی و تبیین شده است. فصل اول از بخش دوم در مورد وظایف دادستان و فصل دوم نیز در مورد اختیارات دادستان در حفاظت از محیط‌زیست می‌باشد.